

Посилання на статтю

Чеботарьов Є.В. Нормативно-правове забезпечення потенціалу конкурентоспроможності агропродовольчих формувань / Є.В. Чеботарьов // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2013 - №2(46). - С. 32-38. - Режим доступу: <http://www.pmdp.org.ua/>

УДК 338.43:346.5

Є.В. Чеботарьов

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ ФОРМУВАНЬ

Виконано аналіз сучасного стану вітчизняного законодавства щодо регулювання конкурентоспроможності агропродовольчих формувань. Визначені перспективи її підвищення в системі міжнародного поділу праці. Дж. 20.

Ключові слова: закон, конкурентоспроможність, агропродовольчі формування, агропродовольчий комплекс, міжнародний поділ праці.

Е.В. Чеботарёв

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПОТЕНЦИАЛА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННЫХ ФОРМИРОВАНИЙ

Проанализировано современное состояние отечественного законодательства относительно регулирования конкурентоспособности агропродовольственных формирований. Определены перспективы её повышения в системе международного разделения труда. Ист. 20.

E.V. Chebotarov

LEGISLATIVE PROVIDING OF THE POTENTIAL OF AGROFOOD FORMATIONS' COMPETITIVENESS

The modern state of domestic legislation concerning regulation of competitiveness of agrofood formations is analyzed. Prospects of increasing the competitiveness within international division of labor are determined.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Конкурентні переваги національного господарства значною мірою сконцентровані в агропродовольчій сфері. Сучасний стан й прогностичні тенденції розвитку вітчизняної та світової економіки виступають підґрунтям висновку щодо посилення значення агропродовольчого сектору України. Дослідження провідних вчених та аналітичних центрів підтверджують домінуючу функціональну роль в агропродовольчому комплексі країни потужних вертикально інтегрованих формувань (у вітчизняній практиці вони затвердилися у вигляді корпоративних холдингових утворень). Отже, об'єктивно постає питання підвищення конкурентоспроможності таких структур. В умовах невизначеності та посилення нестабільності як внутрішнього, так і зовнішнього середовища це потребує, перш за все, вдосконалення законодавчого забезпечення підвищення потенціалу конкурентоспроможності агропродовольчих формувань України.

“Управління проектами та розвиток виробництва”, 2013, № 2(46)

Аналіз стану дослідження проблеми. На сьогодні загальноекономічні аспекти щодо виникнення агропродовольчих утворювань; визначення їхніх класифікаційних ознак, місця й ролі у національній економіці отримали достатньо повне опрацювання в працях вітчизняних і зарубіжних вчених. У цьому відношенні слід відмітити роботи В. Андрійчука [1], О. Звягінцевої [2], К. Оніщенко [3], В. Топіхи [4] (Україна); О. Родіонової [5] (Російська Федерація); М. Запольського [6] (Республіка Білорусь).

Найбільш вагомий внесок в опрацювання проблем корпоративного права та законодавчого регулювання конкуренції на макроекономічному рівні у вітчизняному та зарубіжному правознавстві внесли О. Вінник [7], І. Спасиво-Фатєєва [8] (Україна); К. Тотьев [9] (Російська Федерація); Х.Й. Шмідт-Тренс [10] (Німеччина); Р. Краакман [11] (США). Однак, питання нормативно-правового забезпечення діяльності безпосередньо агропродовольчих утворювань, тим більше – їхньої конкурентоспроможності, не отримали належного висвітлення.

Метою статті є аналіз нормативно-правових актів України з регулювання господарської діяльності агропродовольчих формувань та визначення першочергових завдань, розв'язання яких забезпечить підвищення їхньої конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Виклад основного матеріалу даного дослідження. Нормативно-правова база регулювання конкурентоспроможності агропродовольчих формувань в Україні складається з двох блоків законодавчих актів. Перший стосується законів, які регламентують організаційно-правові основи створення, функціонування таких утворень та взаємовідносин між ними. Визначальними актами даного блоку є Закони України „Про акціонерні товариства” [12], „Про холдингові компанії в Україні” [13], „Про захист економічної конкуренції” [14] та „Про захист від недобросовісної конкуренції” [15]. Другий блок законодавчих актів спрямований на безпосереднє забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчих формувань. Основними законами цього блоку є такі: „Про інвестиційну діяльність” [16], „Про інноваційну діяльність” [17], „Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини” [18]. Зміст даних законодавчих актів у хронологічній послідовності їхнього поняття зводиться до такого.

Вихідним з них є Закон України „Про інвестиційну діяльність” прийнятий 18.09.1991 р. на сьогодні він містить 21 статтю, які об'єднано у IV розділі [16]. Це – перший в країні законодавчий акт, котрий містить правову трактовку понять „інвестиції” та „інвестиційна діяльність”. Так, „Інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект” (п. 1. Ст. 1). Відповідно „Інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій” (п. 1. Ст. 2). В цілому, зазначене сучасне тлумачення цих опорних понять Закону, а також понять „об'єкти інвестиційної діяльності” (п. 1 Ст. 4) й „суб'єкти інвестиційної діяльності” (п. 1 Ст. 5), відповідають канонам цивілізованої ринкової економіки. Проте, другий його розділ „Здійснення інвестиційної діяльності” виписано таким чином, що досить двоїсто класифікуються положення щодо прав суб'єктів інвестиційної діяльності (Ст. 7) й доволі скрупульозно регламентується їхні обов'язки (Ст. 8). Теж саме стосується Розділу III „Державне регулювання інвестиційної діяльності” та Розділу IV „Гарантії прав суб'єктів інвестиційної діяльності і захист інвестицій”. Загалом, необхідно відмітити, що Закон „Про інвестиційну діяльність” має дещо декларативний характер, недостатньою мірою містить конкретні економічні і правові механізми своєї реалізації. Однак, як на початок 90-х рр. він зіграв свою позитивну роль, перш за все – з погляду інституціонального оформлення ринкової економіки. Слід враховувати, що на той

час у вітчизняному законодавстві, зокрема в господарському та кримінальному праві, „домінували” положення попередньої адміністративно-командної системи господарювання.

З цієї точки зору більш сприятливе інституціональне середовище та загальні норми права існували щодо прийняття Закону України „Про захист від недобросовісної конкуренції” [15] (прийнятий 07.06.1996 р.; 6 глав групують 33 статті). Нажаль, це не втілилося в чіткі положення. Загалом, даний Закон містить норми, які не є юридично вивіреними. Так, відповідно до його Ст. 1 „Недобросовісною конкуренцією є будь-які дії у конкуренції, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності”. Зміст недобросовісної конкуренції зведено до тлумачень неправомірного використання позначок (Ст. 4), неправомірного використання товару іншого виробника (Ст. 5), копіювання зовнішнього вигляду виробу (Ст. 6) тощо. До того ж, нечітким є тлумачення всіх чотирьох статей Глави 4 „Неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці” (Ст. 16-19), а, головне – Ст. 27 „Процесуальні заходи дії органів Антимонопольного комітету щодо захисту від недобросовісної конкуренції”.

На виправлення цих недоліків спрямований Закон України „Про захист економічної конкуренції” [14] (прийнятий 11.01.2001 р.; включає 63 статті, об’єднані у X розділів), котрий, тим не менш, діє паралельно з вищезазначеним. В цьому Законі надається більш чітке поняття „економічна конкуренція (конкуренція)”: „змагання між суб’єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб’єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб’єкти господарювання мають можливість вибрати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб’єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку” (Ст. 1). Вводиться нове поняття „монополізація”: „досягнення суб’єктом господарювання монопольного (домінуючого) становища на ринку товару, підтримання або посилення цього становища” (Ст. 1); надаються кількісні визначення монопольного (домінуючого) становища суб’єкту господарювання (Ст. 12). Однак, нечітко виписана Ст. 4 „Державна політика у сфері розвитку економічної конкуренції та обмеження монополізму”. Існує можливість неоднозначного трактування статей 5 „Узгоджені дії”, 6 „Антиконкурентні узгоджені дії суб’єктів господарювання” та 10 „Узгоджені дії, які можуть бути дозволені” і, загалом, положень Розділу III „Антиконкурентні дії органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю” та Розділу 4 „Обмежувальна та дискримінаційна діяльність суб’єктів господарювання, об’єднань”. У сукупності зазначене свідчить про відсутність механізмів реалізації даного Закону.

Доволі конкретний зміст стосовно економічних механізмів забезпечення конкурентоспроможності господарських структур, за задумом, мав прийнятий 04.07.2002 р. Закон України „Про інноваційну діяльність” [17] (складається з п’яти розділів, в які зведено 22 статті). Порівняно стислий загальний обсяг даного Закону містить визначення не тільки основних термінів стосовно інноваційної політики, а й заходи її державного регулювання (Ст. 6); відповідні повноваження органів державної влади (Ст. 7 та Ст. 9); процедури реєстрації інноваційних проектів (Ст. 13).

Головним у даному Законі були положення щодо податкового та митного регулювання інноваційної діяльності. Ст. 21 встановлювала, що „...оподаткування об’єктів інноваційної діяльності здійснюється у порядку, за яким 50 відсотків податку на додану вартість по операціях з продажу товарів (виконання робіт, надання послуг), пов’язаних з використанням інноваційних проектів, і 50 відсотків податку на прибуток, одержаних від виконання цих

проектів, залишаються у розпорядженні платника податків”. Стосовно митного регулювання в Ст. 22 зазначалося, що товари при ввезенні в Україну звільняються від сплати ввізного мита та податку на додану вартість [...].

Проте, у зв'язку з загостренням проблеми наповнення державного бюджету на 2003, а потім і 2004 рр. (як і на всі подальші роки) зазначені положення статей 21 та 22 так і не було запроваджено у реальну практику. Саме ці обставини стали у подальшому причиною цілком правомірного визнання правниками, економістами та практиками Закону „Про інноваційну діяльність” як одного з найбільш суперечливих та нереалізованих законодавчих актів господарського права України.

Засади значення стосовно формування конкурентоспроможності агропродовольчих формувань мають положення, які є тлумаченням Закону України „Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини” № 191-IV, який був прийнятий від 24.10.2002 й, окрім Розділу VII „Прикінцеві положення”, містить 23 статті [18]. Відповідно до даного закону „якість харчового продукту – сукупність властивостей харчового продукту, що визначає його здатність забезпечувати потреби організму людини в енергії, поживних та смакоароматичних речовинах, безпеку для її здоров'я, стабільність складу і споживчих властивостей протягом строку придатності до споживання” (Ст. 1). У даному нормативно-правовому акті досить чітко прописано засади державної політики щодо якості та безпеки харчових продуктів і продовольчої сировини. На її реалізацію спрямований Розділ III „Державне регулювання якості та безпеки харчових продуктів і продовольчої сировини”. Перш за все, його статті 11 „Державне регулювання якості та безпеки харчових продуктів і продовольчої сировини”, 12 „Державне нормування показників якості та безпеки харчових продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів”, 15 „Підтвердження відповідності (декларування відповідності та сертифікація) харчових продуктів, продовольчої сировини, супутніх матеріалів та сертифікація систем якості” і 18 „Органи, які здійснюють державний контроль і нагляд за якістю та безпекою харчових продуктів і продовольчої сировини”. Механізм реалізації даного закону закладений також у Розділі IV „Права, обов'язки та відповідальність виробників, продавців (постачальників) щодо забезпечення якості та безпеки харчових продуктів і продовольчої сировини”.

У цілому, Закон „Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини” став досить вагомим важелем щодо забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчих формувань, оскільки передбачав, загалом, виважені механізми своєї реалізації. Його потенціал був би ще вищим, за умов як би:

- тлумачення терміну „біологічна цінність харчового продукту” (Ст. 1) було прив'язано не до фізіологічних, а до науково-обґрунтованих норм споживання харчових продуктів;

- більш чітко було прописано положення стосовно того, який товар може бути класифіковано неякісним, небезпечним та фальсифікованим (Ст. 4);

- Ст. 15 містила перелік систем якості їх виробництва.

Нажаль, у подальшому у вітчизняному господарському праві з'явилися законодавчі та підзаконні акти, які звели нанівець потенціал Закону „Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини” (та нормативно-правових актів, що приймалися на його базі). Особливо це стосується Наказу Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарт) від 22.09.2010 р. № 426 „Про внесення змін в перелік продукції, яка належить обов'язковій сертифікації в Україні” [19], відповідно до

якого скасовано обов'язкову державну сертифікацію великої кількості видів харчових продуктів.

Важливим стосовно організаційно-правового забезпечення операційної діяльності агропродовольчих утворювань є Закон „Про холдингові компанії в Україні”, прийнятий 15.03.2006 р. (містить 11 статей) [13]. Даний закон має істотну роль щодо формування в країні інституціонального середовища ринкової системи господарювання загалом, оскільки всі наявні на час його прийняття холдингові структури в національній економіці було засновано на підставі такого акту як Положення „Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоративізації та приватизації” [20]. У зв'язку з цим, зазначимо, що станом на березень 2006 р. в Україні вже було сформовано практичні всі холдингові утворення, які існують і в сучасних умовах (деякі з них вже навіть придбали активи в інших країнах та вийшли на світові фінансові ринки; наприклад агропродовольче формування „Миронівський хлібопродукт” на час опублікування Закону вже випустило євробонди на суму 250 млн. дол. США).

З точки зору вдосконалення в країні корпоративного права загалом, Закон „Про холдингові компанії в Україні” зіграв своє значення. Хоча він спрямований на регламентування питань щодо створення, функціонування та ліквідації державних холдингових компаній, однак містить більш чіткі трактовки (у порівнянні з попередніми нормативно-правовими актами) узагальнюючих понять корпоративного права: „корпоративне підприємство”, „холдингова компанія”, „холдинговий корпоративний пакет”. Даний нормативно-правовий акт, як і вітчизняне законодавство загалом, не містить понять цивілізованої ринкової економіки „чистий холдинг” та „змішаний холдинг” (а також будь-яких словосполучень на основі цих понять). Однак, окремі його положення наближаються до їх тлумачення (Ст. 5, пп. 1-3) та можуть бути використані для подальшого вдосконалення корпоративного права в Україні.

Також є сенс зазначити, що прикінцевими положеннями Закону „Про холдингові компанії в Україні” скасовано дію вищезазначеного Указу Президента від 11.06.1994, відповідно до п. 19 якого створення холдингових компаній не допускається, зокрема, в галузі виробництва та переробки сільськогосподарської продукції.

Визначальним на сьогодні законодавчим актом, який регламентує правові та організаційно-економічні питання створення й функціонування холдингових структур в національному господарстві, у тому числі – і в агропродовольчій сфері, є Закон України „Про акціонерні товариства”, який прийнято 17.09.2008 р. Він окрім Розділу XVII „Прикінцеві та перехідні положення” на сьогодні містить 89 статей (загалом, у даний нормативно-правовий акт вносилося особливо багато різного роду уточнень й доповнень навіть для практики вітчизняного права; так, тільки у 2011 та 2012 рр. по чотири рази щорічно). У цілому, більшість положень зазначеного закону отримали тлумачення й в попередніх законодавчих актах України у сфері корпоративного права. Однак, ціла низка положень саме даного закону для холдингових утворювань має особливо вагоме значення: Ст. 18 „Консолідація та дроблення акцій”, Ст. 19 „Резервний капітал”, Ст. 24 „Особливості обігу цінних паперів акціонерних товариств”.

Окремі положення Закону „Про акціонерні товариства” можуть бути утлумачені неоднозначно. Для холдингових утворювань це найбільшою мірою стосується таких статей, як Ст. 80 „Злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення товариства”, Ст. 83 „Злиття акціонерних товариств”, Ст. 84 „Приєднання акціонерного товариства”, Ст. 86 „Виділ акціонерного товариства”.

Разом з тим, основи корпоративного права національної економіки цим Законом сформовано. Інша річ, що в ньому недостатньою мірою відображено

особливості агропродовольчого сектору. В першу, чергу це стосується специфіки регламентування інвестиційних, податкових та страхових аспектів операційної діяльності компаній холдингового типу.

Висновки з представленої дослідження. Опрацювання наявної законодавчої бази України стосовно формування конкурентоспроможності вітчизняних агропродовольчих утворень холдингового типу дає підстави для таких основних висновків.

Перший. Недостатня спрямованість нині діючих нормативно-правових актів на реальне освоєння суб'єктами підприємництва інвестиційно-інноваційної моделі господарювання, зокрема – й вертикально-інтегрованими структурами агропродовольчого комплексу.

Другий. Необхідність опрацювання й прийняття законодавчих актів, спрямованих на обмеження монопольного положення надконцентрованих утворень та формування конкурентного середовища в агропродовольчій сфері, у тому числі – й підтримку малого та середнього підприємництва.

Третій. Необхідність опрацювання й прийняття законодавчих та підзаконних актів щодо запровадження інвестиційних, цінових, податкових і страхових механізмів посилення підтримки підприємств сировинної галузі (у тому числі – й забезпечення їхнього соціального розвитку) та стимулювання переливу капіталу фінансових обслуговуючих й посередницьких структур національної економіки в аграрний сектор.

Перспективи подальших розробок. Виходячи з визначальної ролі вертикально-інтегрованих формувань для вітчизняного агропродовольчого комплексу з метою підвищення їхньої конкурентоспроможності, особливо – на зовнішніх товарних ринках, є обґрунтованим прийняття окремо взятого законодавчого акту, в якому доцільно:

- чітко класифікувати критеріальні ознаки корпоративного утворення в агропродовольчій сфері;

- запровадити дієві правові та економічні механізми, спрямовані на забезпечення реального впливу держави на виробничо-комерційну діяльність агропродовольчих формувань (які б, разом з тим, унеможливили використання адміністративних важелів);

- передбачити механізми стимулюючо-обов'язкового характеру щодо створення й сертифікації систем ISO, HACCP, EMS та GAP всіма агропродовольчими формуваннями;

- ввести національні податкові пільги для агропродовольчих формувань, які б призупинили винесення їхніх фінансових офісів до зарубіжних територій пільгової податкової юрисдикції;

- прописати механізми адекватного реагування уповноважених державних органів на заходи недобросовісної конкуренції інших країн щодо вітчизняних агропродовольчих формувань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: монографія / В.Г. Андрійчук. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. – 216 с.
2. Звягінцева О.Б. Ринкова стратегія підприємств харчової промисловості: монографія / О.Б. Звягінцева. – Миколаїв: Квіт, 2012. – 494 с.
3. Онищенко К.Н. Роль государственного регулирования производства и реализации продукции зернопродуктового подкомплекса / К.Н. Онищенко // Вісник ХНТУСГ ім. Петра Василенка, економічні науки. – Харків: Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, 2012. – Випуск 127. – С. 196-204.
4. Топіха В.І. Соціально-економічна сутність та закономірності формування трансформаційних процесів в харчовій галузі / В.І. Топіха // Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал. – Херсон, 2013. – №30. – С. 161-167.
5. Родионова О.А. Трансформация интеграционных процессов в агропродовольственной сфере России / О.А. Родионова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2001. – № 9. – С. 37-40.
6. Запольский М.И. Производственная кооперация как фактор повышения продовольственной безопасности Беларуси / М.И. Запольский // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 129-135.
7. Вінник О.М. Проблеми правового регулювання корпоративних і партнерських відносин / О.М. Вінник. – К., 2010. – 165 с.
8. Корпоративне управління / Спасибо-Фатєєва І., Кібенко О., Борисова В.; За ред. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х., 2007. – 500 с.
9. Тотьев К.Ю. Конкурентное право (правовое регулирование деятельности субъектов природных монополий): Учебник для вузов. / К.Ю. Тотьев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: РДЛ, 2003. – 480 с.
10. Основы германского и международного экономического права / Шмидт-Теренц Х.Й., Плате Ю., Пашке М. и др. – СПб.: Изд. Дом СПбГУ, 2007. – 736 с.
11. Kraakman R., Armour J., Davies P. The Anatomy of Corporate Law. – Oxford University Press Inc., New York, 2009. – 322 p.
12. Закон України „Про акціонерні товариства” // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 16 від 11.03.2011. – Ст. 649.
13. Закон України „Про холдингові компанії в Україні” // Відом. Верховної Ради України. – 2006. – № 34 від 25.08.2006. – Ст. 291.
14. Закон України „Про захист економічної конкуренції” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2210-14>.
15. Закон України „Про захист від недобросовісної конкуренції” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/236/96-ВР>.
16. Закон України „Про інвестиційну діяльність” // Відом. Верховної Ради України. – 1992. – № 10 від 06.08.1992. – Ст. 138.
17. Закон України „Про інноваційну діяльність” // Відом. Верховної Ради України. – 2002. – № 36 від 06.08.2002. – Ст. 266.
18. Закон України „Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини” // Відом. Верховної ради. – 1998. – № 19 від 23.12.97. – Ст. 98.
19. Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики № 426 „Про внесення змін в перелік продукції, яка належить обов'язковій сертифікації в Україні” від 22.09.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20881-10>.
20. Положення про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації № 224/94 від 11.05.1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/224/94>.

Рецензент статті
д.е.н., проф. Матросова Л.М.

Стаття надійшла до редакції
13.05.2013 р.